

է նաեւ Լարիվէի «La Veuve»-ն, և «Les esprits»-ն, ինչպէս նաեւ Պուա-րոպերի «La belle plaideuse»-ն: Վալ-թեր Սքոթի ազդեցութիւնը նկատմամբ պատմական վէպին՝ մեծ եղած է Գերմա-նիոյ, Իտալիոյ, Ռուսաստանի և Ֆրանսայի մէջ: Վիլհէլմ Հոուֆ, Մաննոնի, Պուշկին, Սթանտալ, Մերիմէ, Պալզաք, Հիւկոյ, Վիկտոր Ժիւլմա (հայրը) անգլիացի վիպա-սանին մօտէն հետեւած են: Հիւկոյի թա-տերակոն գործերը ազդեցութեան տակ են Քալտերոնի, Շէյքսպիրի և Շիլլերի: Վեր-ջինիս Աւագակներ-ը «Հերնանի»-ին, Տօն Բարրոս-ը «Ռիւի Պլաս»-ին հայթայթած են իրենց նիւթին ներշնչումը և գրեթէ միեւնոյն եղանակաւորումը կը գտնենք այդ երկուքին մէջ նկատմամբ տեսարաններու և տիպարներու: Նոյն Հիւկոն Շիլլերէն կ'առնէ դարձեալ իր բանաստեղծի գաղա-փարականը իբրեւ «մարգարէ և մող» ժամանակներու և մարդկութեան: Լամար-թին և Վիկտոր Ժիւլմայի ազդեցութեան տակ են Շիլլերի: Վիկտոր իր Սէն-Մարս վէպին մէջ կը զգացնէ անոր Յիսկի դա-ւադրութիւն տրամը (տես գլ. Ի): Ու այսպէս դեռ երկար է շարքը գրական փոխան-ցումներու նոյնիսկ մեծագոյն հեղինակ-ներու քով:

Այս ամէնը անոր համար՝ որ երբ խիստ քննադատի ակնոցներով կը մերձենանք մեր Բագրատունիին՝ զգոյշ ըլլանք չափա-զանցելու օտար ազդեցութեան բաժինը, ժխտելով անոր անձնական դիմագիծը:

Վերեւ յիշատակուած բոլոր գրական գործերը ազդուած ըլլալով հանդերձ, գնա-հատանքի արժանի արտադրութիւններ են, որովհետեւ անոնց հեղինակները գիտցած են իրենց անձնականէն դնել նոր գոյն մը, որովհետեւ գիտցած են յեղաշրջել փոխ առնուած նիւթը ու պատկերը իրենց ե-րեւակայութեան ուժով: Բագրատունին նոյնքան անձնական է որքան ատոնք բո-լորը և նոյնիսկ կը յանդգնիմ ըսելու՝ թէ նա այնքան մօտ չէ իր ազդիւրներուն,

որքան վերեւ յիշուած կարգ մը գործերը, ինչպէս Սիտը և Ագասը: Բագրատունիի թերութիւնները փնտռելու է ոչ թէ այս կէտին մէջ, որքան ուրիշ տեղ, որոնց մասին աւելի ուշ պիտի անդրառնանք:

Վերջացնելէ առաջ այս բաժինը և նախ քան անցնիլ Հայկ Գիւլագերի ներքին յօ-րինուածքին և արժէքին, կ'արժէ որ յի-շենք Անտէ Շենիէի մեր խնդրին շատ յարմար մէկ տեսութիւնը:

«Celui qui n'ayant point de but, de plan, de série d'idées qui le conduise, l'impulsion secrète qui le domine, n'écrit que pour tenir une plume, et va cherchant de côté et d'autre quelques perles incohérentes et parasites, quelques riches lambeaux, pour les coudre à sa robe qui les ternit et n'en paraît que plus pauvre, celui-là est un *plagiaire* ou au plus un *compilateur*. Mais celui qui embrasse un projet étendu, le poursuit, avance dans son vaste plan, ne perd de vue aucune partie, et, recueillant dans ses souvenirs et dans ses lectures quelques beautés qui se trouvent devant lui, grossit son fleuve déjà grand, et mêle de l'or avec de l'or, celui-là ne mérite pas les mêmes noms. Car l'un ne fait que transposer des mots d'un papier sur un autre; il emprunte sans devenir riche; et les bonnes choses qu'il rencontre ne font que passer sur ses lèvres et le laissent maigre et décharné; tandis que l'autre les goûte, les savoure, les digère et leur suc devient sa propre substance.... Peut-on dire que les penseurs lettrés ont en plus grand nombre que les autres hommes des sens ouverts à toutes les impressions étrangères, qui réunies à ce que la nature leur avait donné, leur forment une habitude de penser, de sentir et de s'exprimer, qui est leur, quoique en partie de sources empruntées. (*Essai sur les causes de la perfection et de la décadence des arts*).

Անտէ Շենիէ յստակ կը խօսի. կը գանազանէ բանագործը ներշնչուող և կամ ազդուող մատենագիրէն: Բնութիւնը բա-ցած է իր գանձերը մտքերու առջեւ, ըն-

թերցումները կը ներշնչեն և կ'ազդեն, բայց ազդուելու համար տաղանդ ունե-նալու է: Տեսակ մը ստեղծագործութիւն է այդ ալ, «imitation inventrice», որ կապ ունենալով հանդերձ օտար ազ-բիւրէ եկած նախատիպար գաղափարի մը հետ, շունչ ու ոգի առնելով հանդերձ ու-րիշ մտքի մը կայծերէն՝ կը դառնայ և կ'ըլլայ սեփականութիւնը ներշնչուողին, քանի որ ան գիտցած է ոչ միայն ճա-շակել ստացուած գեղեցկութիւնը, այլ նաեւ

իր գոյացութեան փոխարկել գոյն: Այս է Ա. Շենիէի ըսածը:

Զգայուն արուեստագէտ մը միայն կրնայ այսպէս գործել, ու Բագրատունի զգայուն արուեստագէտ է՝ որ իր անձնականու-թիւնը ունի, հիմնուած իր բնածին խառ-նուածքին, իր երեւակայութեան և իր զգայնութեան վրայ՝ որու մասին յա-ջորդով:

Հ. Մ. ՃԱՆԱՇԵԱՆ

(Շարունակելի)

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՕՆՆԻԿ ԱԻԵՏԻՍԵԱՆԻ

«ՓՈՐՁ ՄԸ ՀԱՅ ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ
ՏԱՌԵՐՈՒ ԲԱՐԵՓՈՒՌԵԱՆ
ԵՒ ԱՐԴԻԱԿԱՆԱՑՄԱՆ»

Պր. Օննիկ Աւետիսեան, համբաւաւոր նկարիչ, դժուարին գործի մը ձեռնարկած է՝ բարեփոխել ուղեւորով ամբողջ Հայ ազգին է՝ գործածած տպագրական տառերը: Այս առթիւ հրատարակած է 134 էջերով մե-ծադիր հատոր մը ի Գահիրէ, չքեղ տպա-գրութեամբ, որուն մէջ ամփոփած է իր յօրինած և գծադրած այբուբենի նոր ձեւերը գանազան մեծութիւններով ու բազմաթիւ-թեան դրած մեր բոլորգիր տառերուն հետ: Եթէ ամէն կարեւոր գործ նպատակ մ'ունի, եւս աւելի ազգային ընդհանուր տարողութիւն ունեցող այս գործը չէր կրնար առանց լաւագոյն նպատակի մը մէջտեղ նետուիլ:

Ի՞նչ եղած է իր նպատակը. «Փորձ մը Հայ տպագրական տառերու բարեփոխու-թեան և արդիականացման» ինչպէս կ'ըսէ գրքին տիտղոսը. մէկ բառով՝ արդիակա-նացում Հայ տպագրական տառերու:

Արդիականացում բառը կարող է տեղի տալ գանազան իմաստներով կամ տեսա-

կէտներով առնուած բարեփոխութիւններու. խնդիր չէ թէ մենք ինչ կը հասկնանք ար-դիականացում ըսելով. յարգելով սակայն հեղինակին տեսակէտը՝ նայինք թէ ինք ինչ կը հասկնայ:

Նախ կ'ըսէ էջ 23. «Ամէն ոք համաձայն է այսօր թէ՛ մեր գիրն ու տպագրական տառերը պէտք է ենթարկուին հիմնական բարեփոխութեան, և թէ՛ ժամը հասած է խորհելու անոնց արդիականացման մասին»: Եւ էջ 24. «Յեղաշրջում կամ բարեփոխու-թիւն ինքնին կ'ենթադրեն ու կը պահանջեն փոփոխութիւն մը անպատճառ, որուն պար-տաւոր ենք ենթարկուելու»:

Եթէ իրաւ է որ հարկը կը զգացուի մեր այբուբենի տառերը հիմնովին յեղաշրջելու, անշուշտ աւելի արագ և սահուն, նուազ տարածուն ու միանգամայն աւելի գեղեցիկ ըլլալու պայմանաւ. ինչ որ ներկայ դարուս պահանջն է ամէն բանի մէջ: Կ'ենթադրենք թէ այս գաղափարն է որ կ'ուղէ շեշտել պատուարժան հեղինակը երբ կ'ըսէ էջ 22. «Նոր աշխարհաբարը, նոր դարաշրջանի մը սեմին առջեւ, պիտի չփնտռէ իր սեփական տարազը, իրեն յարմար գրչութիւնը: Մ. Մե-ծարեցի մը, Գ. Զօհրապի մը ըսելու կերպը պիտի չունենայ իր թելադրած մեղեդիին ու պատկերին հետ նոյնասեռ տպագրական գիր մը, գիր մը լուրջ՝ բայց աւելի պարզ և պայծառ, կայական ու հաւասարակշիռ»:

բայց նաեւ զօրութեան, հետեւարար աւելի նշար, քերեւ ու ձկնեւ, երանգաւոր գիր մը՝ կըրածեւ մանրագիր մը, իրեն յատուկ կառուցողութիւն համակարգող ու կըրողի կանոններով»։ - Բաւական յատակ և պերճաւոր է հեղինակին գրելը այս սողերով իր ըմբռնումը պարզելուն մէջ։ Սակայն նոյն թափով և ըմբռնումով չի յառաջանար։ Մինչ վերեւ արդիականացում ըսելով՝ ՀԻՄՆԱԿԱՆ բարեփոխութիւն մը, նոր աշխարհարարի աւելական տարազ մը, յատուկ կառուցողութիւնը գրութիւն մը, ՆՈՐ և կատարեալ գրչական գրութիւն մը կը հասկնար՝ իր ըմբռնելու այս կերպը շատ կը սահմանափակէ և իր գրքին տիպոսը կազմող արդիականացում բառին իմաստը գրեթէ կը ջնջէ երբ կ'ըսէ էջ 23. «Մետրոպոլիտան հանդէպ հաւատարմութիւնը կ'ուզենք ընդունիլ իրեն սկզբունք»։ և էջ 24... «Հայերէն գիրը հիմնովին փոխել՝ հետեւարար սրբապաշտութիւն պիտի ըլլար, եթէ ոչ ստոյգ աշխատեման ապացոյց մը»։

Յետ այդպիսի նախաբանի մը մարդ չի սպասեր այսպիսի եզրակացութեան հանդիպել. տառերու և դարերու բազմաթիւ թիւները պէտք էին յանգիլ նոյն տարազով, յատուկ կառուցողութիւն և հիմնապէս բարեփոխուած հայ տառերու. այս պիտի ըլլար բնական հետեւանքը իր բարեփոխութեան ջատագովականին։ Ուրեմն ինչ բանի կը վերածուի՝ ծանր աշխատութեամբ եղած այս մանրագին ուսումնասիրութիւնը, եթէ ոչ արամեան գրերու նման մի քանի փոփոխակներով ներկայացուած տպագիր այբուբենի մը. այս տարբերութեամբ սակայն որ «Այս նոր այբուբենը ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ բուն երկաթագիրին համապատասխան և անկէ սերող կըրածեւ մանրագիրը։ Անկա հետեւարար եպիսկոպոս Մետրոպոլիտան այբուբեն մըն է որ չունենալով իր մէջ օտար կամ անծանօթ տառեր, ճանաչելի և ընթերցելի է առաջին ակնարկով իսկ» (էջ 98)։ Հետեւարար ոչ հիմնական բարեփոխութիւն, ոչ ալ նոր աշխարհարարի սեփական տարազ

մը յատուկ կառուցողութիւնով, այլ փոփոխեալ բայց ոչ հիմնովին բարեփոխեալ այբուբեն մը, զոր մէկ թուոցիկ թղթով մ'ալ կարելի էր հրատարակել առանց երկար յառաջաբանի։

Հեղինակին ջանքը և բերած բարեփոխութիւնը եղած է միայն Մետրոպոլիտան տառերը կըրածեւ գրողները՝ յապաւելով մեր ներկայ բոլորգիրին մէջ տեսնուած աւելորդ բարակ գծերը, ներմուծելով քանի մը նոր ձեւեր (ա, ն, պ) և մէկ չափի մէջ կարճեցնելով ուրիշ գրեր (ը, ք, ց, շ, բ)։ ջնջած է նաեւ և տառը։ Կը բաւէ՞ արդեօք այսչափը արդարացնելու համար արդիականացում տիպոսը։

Համաձայն ենք հեղինակին հետ որ բոլորածեւ տառերը աւելի թեթեւ ու ախորժելի տեսք ունին քան զործածուած քառակուսի գրերը. սակայն խնայողութեան տեսակէտով գրեթէ ոչինչ կը շահինք. այլապէս թեան տեսակէտով՝ նոր տառերը աւելի դիւրեւթեանը չեն քան հին ձեւերը. ընդհակառակն ու գրին չափ կարճացած և, շ, ը, պ տառերը՝ կը նուազեցնեն զանազանեղութիւնը ու կը դժուարացնեն ընթերցումը, և շատ աւելի յոգնեցուցիչ են աչքին համար քան բոլորգիրը։ Եթէ ասոր մէջ կան տառեր որ իրարու հետ կրնան շփոթուիլ, նոր տառերուն մէջ ալ պակաս չեն անոնք օր. ւո՛ւ տ գրի տպաւորութիւնը կը թողու. իր երկու ակոսով ալ (թէեւ մէկ գիծը կոր է և փշտիկ մ'ունի վերեւ) մանր գրերու մէջ կը շփոթուի ու գրին հետ։ Պ դիւր վերածուած է Փրանսական ա գրին, և՛ եւրոպական օ գրին, ը, շ որչափ ալ ձեւով տարբեր, բայց կարճ գրերու թիւն աւելցնելով մասնաւոր ուշադրութիւն կը պահանջեն կարգալու համար, ինչ որ յոգնեցուցիչ է։

Բարեփոխութիւնը կատարեալ ըլլալու համար պէտք է մտածել նաեւ ձեռագիր շեղագրի մասին որ մէկ եղանակաւորումն է տպուած տառերուն։ Տպագրի ձեւերը փոխուելով շեղագրին ալ բնական ուղիով պիտի փոխուի ժամանակի ընթացքին և տարբեր

տարբեր ձեւերու տեղի պիտի տայ՝ եթէ սկիզբէն տիպար շեղագիր մը չառաջարկուի՝ համաձայն տպագիր ձեւերուն։

Պիտի ուզէինք լիովին յաջողութիւն մաղթել մեր բարեկամին և պանծացնել իր առաջարկած բարեփոխութիւնը, սակայն առաջին բարեկամը ճշմարտութիւնը ու անկեղծութիւնն է. այս պատճառով չենք կարծեր ահաճութիւն պատճառել պատուարժան ու ճշմարտասէր հեղինակին՝ երբ ըսենք թէ իր գրերը այն դժուարութիւնը կը ներկայացնեն ընթերցանութեան համար՝ ինչ որ կը ներկայացնէ գլխատառերով գրուած էջ մը, որու քով գործածուած սովորական բոլորգիրը, - թէեւ նուազ գեղեցիկ, - սակայն աւելի

դիւրեւթեանի է։ Գժուարստանալի յատուկ վարժութիւն մը հարկաւոր է սահունութեամբ կարգալու համար Մետրոպոլիտան երկաթագրերը. գրեթէ նոյն դժուարութիւնը կը ներկայացնեն այս «բարեփոխուած» գրերը։ Ուրիշ դժուարութիւն մը եւս ապագայ սերունդին համար, որ նոր տառերուն վարժութեամբ պիտի չկարենայ դիւրաւ կարգալ ներկայ և հին մատենագրութիւնը։

Ահա մեր ունեցած տպաւորութիւնը. արդեօք հետեւանք է աս դասական ճաշակով սնած մաքրի՝ որ չ'ըմբռնէր արդիական ճաշակին պահանջները... Կրնայ ըլլալ։

Փորձը պիտի ըլլայ դատաւոր։

Հ. ԳԵՈՐԳ ՈՍԿԵԱՆ

Ա. ԱԼՊՕՅԱՃԵԱՆԻ

«ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԿԵՍԱՐԻՈՅ (1)»

Բացառիկ աշխատութիւն մըն է այս բազմաշխատ հրատարակութիւնը։ Բացառիկ՝ մասնաւորապէս արտասահմանեան հայրենակցական հրատարակութեանց մէջ։

Գրախօսականս ուշացաւ պարզապէս անոր համար որ հազիւ տարիուկէս առաջ հատորները մատենադարանիս մաս կաղմեցին, ինծի նուիրուած Նիւ Եորքարնակ կեանքի, ինծի բարեկամէս, Յարութիւն սարացի աղնիւ բարեկամէս, Յարութիւն Հաղարեանէ, զբախօսելու համար։ Եւ ուրիշ հետեւ գրախօսած հատորներս կարգալու սովորութիւնը ունիմ, բնական է երկար ժամանակի կը կարօտէր այս 2500 մանրատու էջերուն ընթերցումը, նամանաւոր խղճամիտ զբախօսելը։

1. Հրատարակութիւն Կեսարիոյ և Շրջանի Հայրենակցական Միութեան Գահիրէի վարչութեան։ Երկու հատոր, ութնամիւլ, լաթակազմ, էջ 1,7 + 2479. Բազմաշխարհ և Զարթոնք, 1937, Գահիրէ, Եգիպտոս, Յակոբ Փափագեան տպարանէն։

Կեսարացի ծնողքէ սերած է այս հսկայական աշխատութեան արդէն բազմաթիւ տակ հեղինակը, Արշակ Ալպոյաճեան, իմ հիշատուրց եւ սիրելի բարեկամս, եւ մին մեր լուսավորչ հետախոյզ բանասէր հինբէն, որոնց տեղը, աւագ, նորեքէն ոչ ոք զրաւելու հետամուտ է։ Հատորին սկիզբն իսկ կը զարդարէ իր համակրելի լուսանկարը ստորագրութեան նմանութեամբ։

Հեղինակին չափ գովելի է եւ Կեսարիոյ Հայրենակցականին Գահիրէի վարչութիւնը, որ առանց տատամսելու այսպիսի բազմաթիւ երկու պատկանելի հատորներու հեղինակման եւ հրատարակութեան ապերախտ գործին մեկենասը եղած է։ Եթէ ոչ նիւթական՝ դոնէ բարոյական անսխալութիւնի վարձքը շատոնց ստացած ըլլալու է այս օրինակելի Միութիւնը, որ այս գործին «Յառաջարան»ին մէջ որոշ եւ գնահատելի կերպով կ'երպով կ'երպակցեն. «Հին